

El món feudal i els regnes cristians

Senyors, pagesos i monjos: com s'organitzava un món on tot depenia de la terra, de la fidelitat i de l'Església

1 Un món de senyors, pagesos i castells

A la unitat anterior vam veure com, després del trencament del món romà, l'Occident es va omplir de por i d'inseguretat, i com d'aquella por va néixer el **feudalisme**. Ara hi entrarem de ple: viatjarem a l'Europa dels segles **XI, XII i XIII** per descobrir com era, de debò, la vida en un món on no hi havia ni estats ni policia, i on el teu lloc al món et venia donat des del dia que naixies.

1.1 El pacte feudal

Recorda la idea clau: davant la inseguretat, els més febles buscaven la protecció dels més forts. Aquesta relació es basava en un **pacte personal** entre dos nobles. El **vassall** prometia **fidelitat** i ajuda militar al seu **senyor**; el senyor, a canvi, li donava protecció i un **feu** (normalment, terres amb els pagesos que hi vivien). El pacte se segellava amb una cerimònia molt solemne: l'**homenatge** (el vassall, agenollat, posava les mans entre les del senyor i li jurava fidelitat) i la **investidura** (el senyor li lliurava un objecte —una espasa, un grapat de terra— que simbolitzava el feu).

1.2 La senyoria: el domini del senyor

El territori d'un senyor s'anomenava **senyoria**, i estava dividit en dues parts. Una, la **reserva**, era la terra que el senyor es quedava per a ell i que treballaven els pagesos gratuïtament. L'altra eren els **masos**: les parcel·les que el senyor cedia als pagesos a canvi de **rendes** (una part de la collita) i de molts altres pagaments. El senyor, a més, tenia poder de **justícia** sobre la seva gent i cobrava per fer servir el molí, el forn o el pont. Manava, jutjava i cobrava: era l'amo i senyor, mai més ben dit.

1.3 Pagesos lliures i pagesos serfs

No tots els pagesos eren iguals. Alguns eren **lliures** i podien marxar si volien. Però molts altres eren **serfs**: estaven **lligats a la terra** del senyor i no la podien abandonar sense permís. No eren esclaus —tenien família i casa pròpia—, però naixien, vivien i morien sota el domini del senyor, a qui devien treball, rendes i obediència.

SAPS QUE...?

A Catalunya, alguns pagesos quedaven sotmesos als anomenats **mals usos**: uns pagaments i obligacions abusius que el senyor els podia exigir. Els pagesos que els patien s'anomenaven **remences**, perquè havien de pagar una «remença» (un rescat) per poder deixar la terra. Segles després, aquests pagesos s'acabarien revoltant per alliberar-se'n.

ACTIVITATS

- 1 Explica en què consistia el pacte feudal entre un senyor i el seu vassall. Què aportava cadascú?
- 2 Què eren l'homenatge i la investidura? Per què creus que es feien amb una cerimònia tan solemne?
- 3 Dibuixa o descriu les dues parts d'una senyoria (reserva i masos) i explica com el senyor treia profit de cadascuna.
- 4 Quina diferència hi havia entre un pagès lliure i un serf? Per què diem que un serf «no era esclau, però tampoc del tot lliure»?

2 Els que lluiten: la noblesa i els castells

Recorda els **tres ordres** de la societat feudal. El segon eren **els que lluiten**: la **noblesa**, una minoria privilegiada que ho controlava gairebé tot perquè tenia el monopoli de la força.

2.1 El castell, centre de poder

El símbol del poder dels nobles era el **castell**. Els primers eren senzills, de fusta i terra, dalt d'un turó; més tard es van bastir de **pedra**, amb muralles, torres i fossats, gairebé impossibles de prendre. El castell no era només una fortalesa: era el **centre de govern** de la senyoria. Des d'allà, el senyor vigilava el territori, hi guardava les collites i hi administrava justícia. Quan hi havia perill, els pagesos dels voltants s'hi refugiaven.

2.2 Ser cavaller

El guerrer a cavall era el **cavaller**. Lluitar a cavall amb armadura, llança i espasa era caríssim: només s'ho podien permetre els nobles. Un noi de família noble s'entrenava des de petit i, en fer-se home, era armat cavaller en una cerimònia. Els cavallers seguien (en teoria) un **codi de cavalleria**: havien de ser valents, lleials al seu senyor, protectors dels febles i defensors de l'Església. La realitat, però, sovint era molt més violenta que aquest ideal.

En temps de pau, els cavallers s'entrenaven i es lluien en els **tornejos**: combats simulats, de vegades molt perillosos, que eren tot un espectacle.

2.3 La vida al castell

La vida dins d'un castell no era tan còmoda com a les pel·lícules: sales fosques, fred i poca higiene. Les **dones de la noblesa** no podien ser cavalleres ni heretar com els homes, però algunes van tenir molt poder: governaven la senyoria quan el marit era a la guerra i, de vegades, la defensaven amb les armes.

SAPS QUE...?

Com es distingien els cavallers dins d'una batalla, si anaven coberts de ferro de cap a peus? Per l'**escut d'armes**: cada família noble tenia uns colors i uns dibuixos propis pintats a l'escut. D'aquell costum medieval en venen els **escuts** que encara avui tenen pobles, ciutats i equips esportius.

ACTIVITATS

- 5 Explica com van evolucionar els castells i enumera tres funcions que tenia un castell, a part de defensar.
- 6 Per què només els nobles podien ser cavallers? Relaciona-ho amb el cost de l'armament i el cavall.
- 7 Què deia el codi de cavalleria? Coincidia sempre amb la realitat? Justifica-ho.
- 8 Quin paper podien tenir les dones de la noblesa? Posa'n un exemple.

3 Els que treballen: la vida al camp

La immensa majoria de la població —potser nou de cada deu persones— eren **pagesos**: «els que treballen». Sobre les seves espatlles descansava tot el sistema, perquè eren ells els qui produïen els aliments que alimentaven nobles i clergues.

3.1 El mas i el treball de la terra

La família pagesa vivia en un **mas**: una casa senzilla amb un hort, uns animals i les parcel·les que treballava. La vida girava al voltant de les **collites** i de les estacions. Es treballava de sol a sol i, de la collita, una bona part se n'anava en rendes per al senyor i en el **delme** per a l'Església.

3.2 Petites màquines, grans canvis

A partir dels segles XI i XII, unes quantes millores van permetre **produir més menjar**. L'**arada pesada**, tirada per bous o cavalls, podia llaurar terres dures que abans no s'aprofitaven. La **rotació de conreus** (deixar descansar una part del camp cada any) evitava esgotar la terra. I els **molins** d'aigua i de vent feien una feina que abans es feia a mà. Amb més aliments, la població va començar a créixer: una novetat després de segles d'estancament.

3.3 Una vida dura

Tot i les millores, la vida del pagès era duríssima. Una mala collita podia significar la **fam**; les **malalties** i les guerres feien estralls, i sempre calia obeir el senyor i pagar-li. Poca gent vivia més enllà dels quaranta anys. Tot i així, els pagesos van anar transformant el paisatge: van rompre boscos, van assecar aiguamolls i van omplir d'esglésies i de masos un territori que abans era mig buit.

SAPS QUE...?

El **molí** sovint era propietat del senyor, i els pagesos estaven obligats a moldre-hi el gra... pagant. Aquests pagaments obligatoris per fer servir el molí, el forn o el pont del senyor s'anomenaven **monopolis senyorials**. Eren una manera ben efectiva que el senyor s'enriquís a costa de tothom.

ACTIVITATS

- 9 Com era la vida en un mas? A qui havia de pagar el pagès, i de quina manera?
- 10 Explica tres millores agrícoles dels segles XI–XII i relaciona-les amb el creixement de la població.
- 11 Per què diem que els pagesos «sostenien» tota la societat feudal?
- 12 Què eren els monopolis senyorials? Posa'n un exemple.

4 Els que pregunten: l'Església, senyora del cel i de la terra

El tercer ordre eren **els que pregunten**: el **clergat**. En una època en què tothom era profundament creient i la mort era una companya constant, l'Església tenia un poder immens, perquè es considerava que tenia les claus de la salvació de l'ànima. Però el seu poder no era només espiritual.

4.1 El poder de l'Església

L'Església era, també, una gran **potència econòmica i política**. Cobrava el **delme** (la desena part de les collites de tothom), posseïa enormes extensions de terra i tenia els seus propis senyors: **bisbes** i **abats** que governaven com qualsevol noble. Al capdamunt de tot hi havia el **Papa**, que de vegades s'enfrontava als reis i emperadors pel poder.

4.2 Els monestirs

Els **monestirs** eren el cor de la vida religiosa i cultural. Hi vivien els **monjos**, seguint la regla de sant Benet, resumida en el lema *ora et labora* («prega i treballa»). Els monestirs eren autosuficients, però també molt rics, i van fer una feina impagable: al seu **scriptorium**, els monjos **copiaven a mà** els llibres antics, i gràcies a ells s'ha conservat bona part de la cultura clàssica. Dels grans corrents reformadors van néixer ordes famosos com el de **Cluny** i, més tard, el del **Cister**.

4.3 Camins de fe i la Pau de Déu

La fe omplia la vida quotidiana. Milers de persones feien llargs **pelegrinatges** a llocs sagrats; el més famós d'Europa portava fins a la tomba de l'apòstol Sant Jaume, a **Santiago de Compostel·la**, per un camí que travessava tota la península i que encara avui es recorre.

L'Església també va intentar **frenar la violència** dels cavallers, que assaltaven pagesos, esglésies i mercaders. Aquí hi ha una de les grans aportacions de la història de Catalunya: el moviment de la **Pau i Treva de Déu**. El va impulsar l'**abat i bisbe Oliba** (de Ripoll i de Vic), que va reunir nobles, clergues i pagesos en grans assemblees —la primera, a **Toluges** el **1027**; després, a **Vic** el 1033— per acordar unes normes: prohibir els atacs en certs dies sagrats (la *treva*) i protegir sempre les esglésies, els pagesos i els camins (la *pau*), sota pena d'**excomunió**. Aquelles assemblees són considerades un dels orígens més llunyans de les **Corts** i del costum de reunir-se per pactar lleis.

SAPS QUE...?

L'abat Oliba va ser un dels personatges més importants de la Catalunya de l'any 1000: home de pau en una època ferotge, va dirigir els monestirs de Ripoll i Cuixà i va impulsar la Pau i Treva. Encara avui, a Toluges (al Rosselló) se'n celebra cada any la memòria. La pau, fa mil anys, també calia inventar-la.

ACTIVITATS

- 13 Explica per què l'Església tenia tant de poder a l'edat mitjana, tant en l'àmbit espiritual com en l'econòmic.
- 14 Què era un monestir i quina feina cultural hi feien els monjos? Què vol dir *ora et labora*?
- 15 Què era un pelegrinatge? Cap a quina ciutat anava el camí més famós d'Europa?
- 16 Què eren la Pau i la Treva de Déu i qui les va impulsar a Catalunya? Quins acords s'hi van prendre?
- 17 Per què es diu que aquelles assemblees són un origen llunyà de les Corts? Argumenta-ho.

5 Pedra i color: l'art romànic

Tot aquell món de fe, de monjos i de senyors va deixar una empremta que encara podem tocar: l'**art romànic**, el primer gran estil artístic comú a tota l'Europa cristiana (segles XI i XII). I, per sort nostra, Catalunya n'és un dels grans museus a l'aire lliure del món.

5.1 Esglésies de pedra

El romànic és, sobretot, un art religiós: esglésies i monestirs. Els edificis són **sòlids i robusts**, amb **murs gruixuts**, poques finestres (per això són foscos per dins), **arcs de mig punt** (de mig cercle) i sostres de pedra en forma de **volta de canó**. Per fora, destaquen els **campanars** de torre. Tot transmet una sensació de força i de seguretat, com un refugi: just el que necessitava una societat insegura.

5.2 Pintar per ensenyar

Per dins, aquelles esglésies no eren grises: estaven cobertes de **pintures murals** de colors vius. Les figures són planes, grosses i solemnes, sense gaire realisme, perquè el que importava no era que fossin «boniques», sinó que **ensenyessin la fe** a una gent que no sabia llegir. La imatge més típica és el **Pantocràtor**: Crist en majestat, dins d'una mandorla, presidint l'absis. Les esglésies eren, de fet, una mena de «llibre il·lustrat» per a tothom.

5.3 El romànic de casa

No cal anar gaire lluny per veure'n. Aquí mateix, al **Bages**, tenim **Sant Vicenç de Cardona** (consagrada el **1040**), una de les obres mestres del **primer romànic** de tot el país, dreta dins del castell de Cardona i impulsada per l'abat Oliba. Una mica més enllà, el monestir de **Sant Benet de Bages**, que ja coneixes, també n'és un gran exemple.

I al Pirineu hi ha la joia de la corona: el conjunt d'esglésies de la **Vall de Boí**, declarat **Patrimoni Mundial per la UNESCO** l'any 2000. D'una d'elles, **Sant Climent de Taüll**, prové el **Pantocràtor** més famós de tots, que avui es conserva al **Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC)**, a Barcelona.

SAPS QUE...?

Moltes pintures romàniques que veiem als museus van ser **arrencades** de les parets de les esglésies de muntanya a principis del segle XX per salvar-les (i, en part, per evitar que les venguessin a l'estranger). Per això el millor lloc del món per veure pintura romànica no és una església, sinó un museu: el **MNAC** de Barcelona.

ACTIVITATS

- 18 Enumera quatre característiques de l'arquitectura romànica i explica per què donen sensació de força.
- 19 Per què les esglésies romàniques estaven plenes de pintures? Què és un Pantocràtor?
- 20 Posa dos exemples de romànic català i digues on són. Quin està al Bages?
- 21 Per què moltes pintures romàniques es conserven avui al MNAC i no a les esglésies originals?

6 Els regnes cristians: la frontera avança

Mentre tot això passava, a la península Ibèrica continuava la convivència —i el xoc— entre al-Àndalus i els regnes cristians del nord que vam veure néixer a la unitat anterior. Ara aquells regnes creixeran i empenyeran la frontera cap al sud.

6.1 Els primers nuclis cristians

Després del 711, els únics territoris que van resistir l'avenç musulmà van ser les **muntanyes del nord**. A la serralada Cantàbrica hi va néixer el **regne d'Astúries** (la tradició en situa l'inici en una batalla a **Covadonga**), que amb el temps donaria pas als regnes de **Lleó** i **Castella**. Als **Pirineus**, de la Marca Hispànica en van sorgir el **regne de Navarra** (Pamplona), el d'**Aragó** i els **comtats catalans**.

6.2 La «Reconquesta» i la repoblació

A poc a poc, durant segles, aquells regnes van anar conquerint terres a al-Àndalus i empenyent la frontera cap al sud. Els reis cristians anomenaven aquest procés **«Reconquesta»**, perquè deien que «recuperaven» el que havia estat el regne visigot. *(Avui molts historiadors discuteixen aquesta paraula, perquè dona la sensació d'un pla únic i continuat que en realitat no va existir: van ser segles de guerres, treves, aliances i fins i tot pactes entre cristians i musulmans.)*

Conquerir una terra no servia de res si quedava buida. Per això, després de cada avenç venia la **repoblació**: portar-hi gent a viure i a treballar. Com al Bages, s'hi atreïen colons amb avantatges, com l'**aprisió** o documents anomenats **cartes de poblament**, que concedien terres i llibertats als nous habitants.

6.3 De comtats a país

Recorda que els comtats catalans havien nascut dins de la Marca Hispànica, depenent del rei franc. Amb els segles, sota els **comtes de Barcelona** (els descendents de Guifré el Pelós), aquells comtats es van anar **unint** i van guanyar pes fins a formar una entitat política pròpia. D'aquí naixerà, al segle XII, una de les grans potències de la Mediterrània, que estudiaràs a la pròxima unitat: la **Corona d'Aragó**.

SAPS QUE...?

Durant molts segles, a la península hi van conviure (no sempre en pau) **tres religions**: cristians, musulmans i jueus. Aquesta convivència, anomenada de vegades *convivència*, va deixar una herència enorme en la llengua, la cuina, la ciència i l'art... però també guerres, expulsions i molts conflictes. La història real, com gairebé sempre, és més complicada que les llegendes.

ACTIVITATS

- 22 On van néixer els primers nuclis de resistència cristiana i per què justament en aquells llocs?
- 23 Anomena els regnes cristians que van sorgir al nord de la península.
- 24 Què volien dir els reis cristians amb la paraula «Reconquesta»? Per què avui es discuteix aquest terme?
- 25 Què era la repoblació i per què calia després de cada conquesta?
- 26 Explica, en poques línies, com els comtats catalans van passar a formar un país propi.

7 Glossari de la unitat

Feu	Terres (amb els seus pagesos) que el senyor cedeix al vassall a canvi de fidelitat i serveis.
Vassall / senyor	El vassall jura fidelitat i ajuda al senyor; el senyor li dona protecció i un feu.
Homenatge	Cerimònia en què el vassall jurava fidelitat al senyor i en rebia el feu.
Senyoria	Territori i conjunt de drets d'un senyor; es dividia en reserva i masos.
Serf	Pagès lligat a la terra del senyor, a qui devia treball i rendes; no era esclau, però no era del tot lliure.
Mals usos / remences	Obligacions abusives d'alguns senyors a Catalunya; els pagesos que les patien eren els remences.
Delme	Impost que l'Església cobrava a tothom: la desena part de les collites.
Monestir	Comunitat de monjos que vivien aïllats seguint una regla; centre religiós, econòmic i cultural.
Pelegrinatge	Viatge a un lloc sagrat per devoció, com el camí a Santiago de Compostella.
Pau i Treva de Déu	Moviment, impulsat a Catalunya per l'abat Oliba, per limitar la violència feudal mitjançant assemblees i normes.
Romànic	Primer gran estil artístic de l'Europa cristiana (segles XI–XII): esglésies robustes amb murs gruixuts, voltes de canó i pintura mural.
Pantocràtor	Representació de Crist en majestat, típica dels absis de les esglésies romàniques.
Reconquesta	Nom (avui discutit) que els reis cristians donaven a l'avenç sobre al-Àndalus al llarg de l'edat mitjana.
Re població	Procés d'instal·lar gent a les terres conquerides perquè les treballessin i les defensessin.
Carta de poblament	Document que concedia terres, drets i llibertats per atreure colons a un lloc per repoblar.